

Problémy vymedzenia terminológie informačnej vedy z hľadiska hraničných vied

Anna Čabrunová
Katedra knižničnej a informačnej vedy,
Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Úvod

Skúsenosti z terminologickej práce v knižničnej a informačnej vede ukazujú, že terminológia z hraničných vied patrí bezosporu k jej najproblematickejším miestam. Súčasný vývoj disciplinárnosti je ovplyvnený transdisciplinárnymi procesmi, ktoré skvalitňujú interdisciplinárne väzby. Mnohoúrovňové a multidimenzionálne informačné prostredie a informačné procesy sú ideálnym objektom pre transdisciplinárne metódy a prostriedky, ktoré umožňujú ich dôkladnejšie poznanie. Dôsledkom sú zmeny v štruktúre poznania, ktoré vnášajú do terminologickej práce nové momenty, na druhej strane si vyžadujú kvalitný teoretický a metodologický základ.

1 Súčasný vývoj disciplinárnosti vied

Vnútny vývoj vied vedie k rozvoju vzájomných vzťahov medzi prírodnými, sociálnymi a technickými vedami. Ten istý objekt, napr. ľudský organizmus je súčasne fyzikálny, chemický, biologický, fyziologický, mentálny, sociálny a kultúrny objekt. V transdisciplinárnych procesoch sa vzájomné vzťahy znovu prehodnocujú, sú odhalené nové agregované stupne poznania. Prevzaté teórie a metódy naprieč odborom, nové objavy a paradigmy sú hlavnými katalyzátormi zmien v štruktúre poznania. Nové prístupy vo výskume myslenia, ľudského tela, rodiny, kultúrnej histórie, informácie a komunikácie, zeme, solárneho systému atď. rozmazáva hranice odborov.

Tieto zmeny sú obsahom prechodu od **interdisciplinárnosti** ku **transdisciplinárnosti**. Transdisciplinárnosť je obsiahnutá v zmenách vo vývoji poznania, ktoré je možné vystihnúť následovne [Klein, 2003]:

- od segmentácie ku prekročeniu a zmazaniu hraníc medzi odbormi
- od fragmentácie ku vzťahovosti
- od jednoty ku integratívnemu procesu
- od homogénosti ku heterogénosti a hybridnosti
- od izolácie ku spolupráci a kooperácii
- od jednoduchosti ku komplexnosti, od lineárnosti ku nelineárnosti
- od univerzálnosti ku situačnej praxi.

Transdisciplinárnosť je chápaná ako proces, metódy a prostriedky. Je to forma cieľovo orientovaného výskumu a problémovo orientovanej interdisciplinárnosti. Zabezpečuje kvalitné interdisciplinárne väzby, pretože neopúšťa disciplíny a špeciálnosti.

Starý spôsob organizácie poznania bol hierarchický a homogénny, s dôrazom na disciplinárne hranice práce. Nový spôsob je charakteristický komplexnosťou, hybridnosťou, nelineárnosťou, reflexívnosťou, heterogénnosťou a transdisciplinárnosťou. Tieto štrukturálne zmeny kladú **veľké nároky na terminologickú prácu** pri preberaní a aplikácii pojmov z hraničných vied.

Transdisciplinárne poznanie v kontraste s jednostupňovou, jednodimenzionálnou realitou klasického myslenia, uznáva **multidimenzionálnosť reality**. Tým, že popisuje súvislosti medzi jednotlivými stupňami reality, navodzuje otvorenú štruktúru jednoty, celku. Transdisciplinárna vízia eliminuje homogénnosť nahradzujúc redukciu novým princípom relatívnosti, ktorý sa vytvára z koexistencie komplexnej plurality a otvorenej jednoty. Nazdávame sa, že mnohoúrovňovosť, multidimenzionálnosť informačných a komunikačných procesov v spoločnosti je ideálnym objektom pre využitie metód, prostriedkov a foriem transdisciplinárneho výskumu. U nás sa o takýto transdisciplinárny prístup pokúsila Steinerova [2000], ktorá pri skúmaní človeka v informačných procesoch vychádzala z filozofickej antropológie, evolučnej ontológie, filozofických teórií osobnosti, semiotiky, kognitívnej vedy a psychológie a tieto poznatky prepojila s poznatkami informačnej vedy.

Dôsledky transdisciplinárnych procesov sa prejavujú aj v **organizačných a inštitucionálnych zmenách**. Proces transdisciplinárnosti vedie na jednej strane k rekonfigurácii disciplín, novým spôsobom myslenia, na strane druhej k novým formám vzdelanosti, spôsobom učenia, transformácii akadémie, novým spôsobom organizácie výskumu nazývaným centering, partnering a networking. Vytvárajú sa nové typy výskumných centier, ktoré sú platformou spolupráce od vedeckých pracovníkov cez lokálne a regionálne inštitúcie až po medzinárodné organizácie a inštitúcie. Proces prináša nový typ spolupráce v rôznych odboroch, na rôznych inštitucionálnych a administratívnych úrovniach. Networking umožňuje spoluprácu na jednom probléme výskumných tímov z celého sveta. Elektronické informačné prostredie a služby, ktoré sú tu poskytované pre výskum a vzdelávanie sú významným hnacím motorom rozvoja transdisciplinarity [Stephen, Harrison, 2002].

2 Informačná veda ako interdisciplinárny odbor

Na základe súčasného stavu poznania môžeme konštatovať, že informačná veda vystupuje ako teoreticko-prakticky interdisciplinárny vedný odbor zameraný na výskum a zabezpečenie informačno-komunikačných procesov v spoločnosti, prostredníctvom ktorých sa podieľa na zabezpečení základných funkcií spoločenskej informácie – **komunikačnej, poznávacej, riadiacej a uchovávaajúcej**, ktoré sú predpokladom vývoja spoločenských procesov [Čabrunová, 2002]. Pri zabezpečení týchto funkcií dôležitú úlohu má informačná, počítačová a telekomunikačná technika. Funkcie spoločenskej informácie určujú **sociálny, humanitný, kognitívny, technický a technologický aspekt** prístupov k výskumu predmetu informačnej vedy. Túto rôznorodosť prístupov je potrebné rovnomerne rozvíjať, na druhej strane je nevyhnutná ich integrácia.

Súčasný stav teórie informačnej vedy do značnej miery obmedzuje využitie transdisciplinárneho výskumu, ktorý by mohol prispieť predovšetkým k upresneniu predmetu informačnej vedy vo vzťahu k ostatným informačným odborom. Počas doterajšieho vývoja informačnej vedy môžeme zaznamenať veľké množstvo pokusov o vymedzenie predmetu informačnej vedy. Schrader [Hjorland, 2000] analyzoval okolo 700 definícií informačnej vedy a konštatoval, že literatúra v oblasti informačnej vedy je poznamenaná **konceptuálnym chaosom**. Tento konceptuálny chaos vyplýva z rozličných problémov pri spracovávaní definícií informačnej vedy, ako sú nekritické citovanie predchádzajúcich definícií, protichodnosť teórie a praxe, posadnutosť „vedeckosťou“, zaujatý pohľad na technológiu, podceňovanie literatúry z oblasti vedy a technológiu, nevhodné analógie, cirkulujúca definícia a multiplicita vágnych a odporujúcich si vymedzení podstaty termínu informácia.

Spoločným problémom definícií informačnej vedy a vymedzenia jej predmetu je, že objekt, na ktorom sa vymedzuje predmet, je spoločný celému radu disciplín a definície nevymedzujú predmet presvedčivo voči ostatným odborom. Problémy s definovaním predmetu informačnej vedy sa potom premietajú do problémov pri tvorbe ostatných atribútov informačnej vedy a v konečnom dôsledku do terminologickej práce.

Nazdávame sa, že hlavným problémom vymedzenia informačnej vedy a jej predmetu je zložitá systémová štruktúra informačných procesov v spoločnosti. Informačné procesy v spoločnosti vytvárajú zložité štruktúry na individuálnej, sociálnej, odborovej, odvetvovej, organizačnej a funkčnej úrovni. Na každej z nich ich musíme skúmať v komplexnosti z informačného, sociálneho, humanitného, kognitívneho, technického, technologického a organizačného aspektu, čo si vyžaduje rozsiahle interdisciplinárne väzby. Nazdávame sa, že táto mnohoúrovňovosť, mnohodimenzionalnosť informačných a komunikačných procesov v spoločnosti je ideálnym objektom pre využitie prostriedkov a foriem transdisciplinárneho výskumu, ktoré by prispeli k vyššiemu stupňu poznania predmetu informačnej vedy.

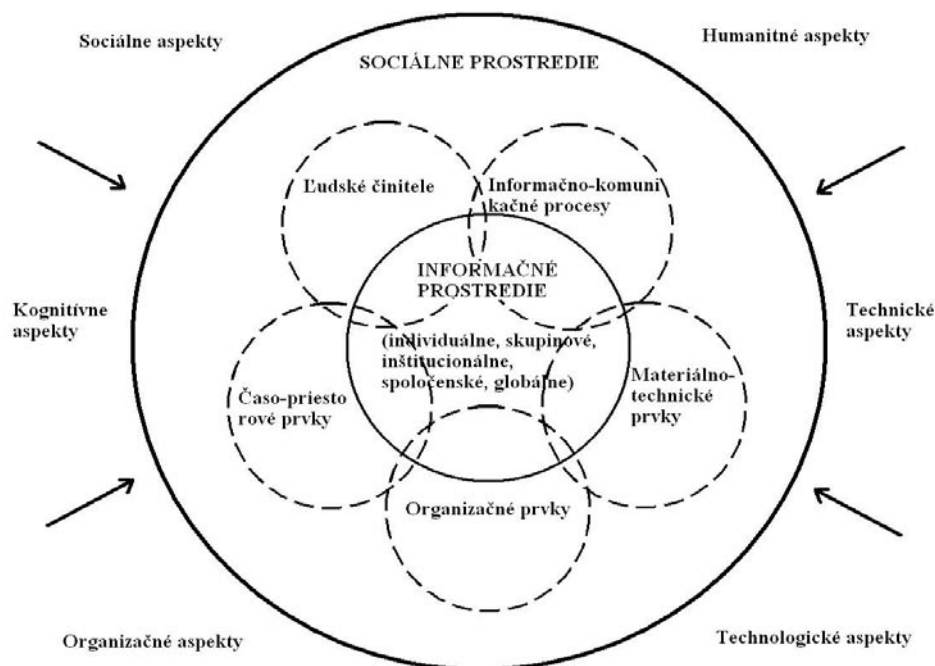
Na základe nášho vymedzenia predmetu informačnej vedy aspektami určujúcimi interdisciplinárne väzby informačnej vedy budú [Čabrunová, 2002]:

- **Vlastnosti informačných procesov** – metainformatívnosť, paralelnosť, kontinuitnosť, mnohorozmernosť, dynamickosť, modelovateľnosť, mnohoúrovňovosť a systémovosť, ktoré umožňujú sprostredkovať spoločenskú informáciu, funkčnú, obsahovú a logickú nadväznosť informačných procesov, nadväznosť na vývoj poznania, umožňujú definovať na nich systémy, identifikovať ich prvky, väzby, ich celkovú štruktúru, umožňujú ich algoritimizáciu, modelovanie, projek-

tovanie, umožňujú ich merať, zobrazovať, kontrolovať ich priebeh atď.

- **Štruktúra informačného prostredia a informačných procesov v spoločnosti**, pozostávajúca z informačno-komunikačných procesov, ľudských činiteľov, materiálo-technických prvkov, časo-priestorových prvkov a organizačných prvkov, ktorá sa realizuje na individuálnej, skupinovej, inštitucionálnej, spoločenskej a globálnej úrovni.
- **Funkcie spoločenskej informácie** – komunikačná, poznávacia, riadiaca, uchovávajúca. **Komunikačná funkcia** vyjadruje sociálny aspekt procesu a zabezpečuje sprostredkovanie obsahu informácií v spoločenskom informačnom procese, a tým celú štruktúru informačných tokov na všetkých úrovniach spoločenského systému – individuálnej, skupinovej, spoločenskej, inštitucionálnej a globálnej úrovni. **Poznávacia funkcia** vyjadruje gnozeologický aspekt a spočíva v pôsobení obsahu spoločenskej informácie na zmeny poznatkového tezauru na všetkých spoločenských úrovniach, čím sa zabezpečuje zvyšovanie úrovne poznania členov spoločnosti. **Riadiaca funkcia** má sociálny aspekt a spočíva v zabezpečení nepretržitej výmeny informácií vo vnútri sociálneho systému, medzi systémom a sociálnym prostredím. Sem patrí aj dôležitá funkcia sociálnej regulácie, zabezpečujúcej osvojenie si a realizáciu sociálnej roly členov spoločnosti prostredníctvom využívania informácií. **Uchovávajúca funkcia** má kultúrny aspekt, umožňuje zachovať obsah informácie, čím sa významne podieľa na zachovaní kontinuity vývoja poznania. Nástrojom na uchovanie obsahu informácie je ľudská, dokumentová, a informačná pamäť, ktoré umožňujú informácie fixovať, ukladať, uchovávať a vyhľadávať. Pri zabezpečovaní týchto funkcií dôležitú úlohu má informačná, počítačová a telekomunikačná technika.

Objekt informačnej vedy sa teda vyznačuje mnohoúrovňovosťou a mnohodimenzionalnosťou, jeho výskum si teda vyžaduje veľmi zložité interdisciplinárne väzby na informačné, komunikačné, sociálno-psychologické, technické, technologické a manažérske odbory (viz obr. 1).

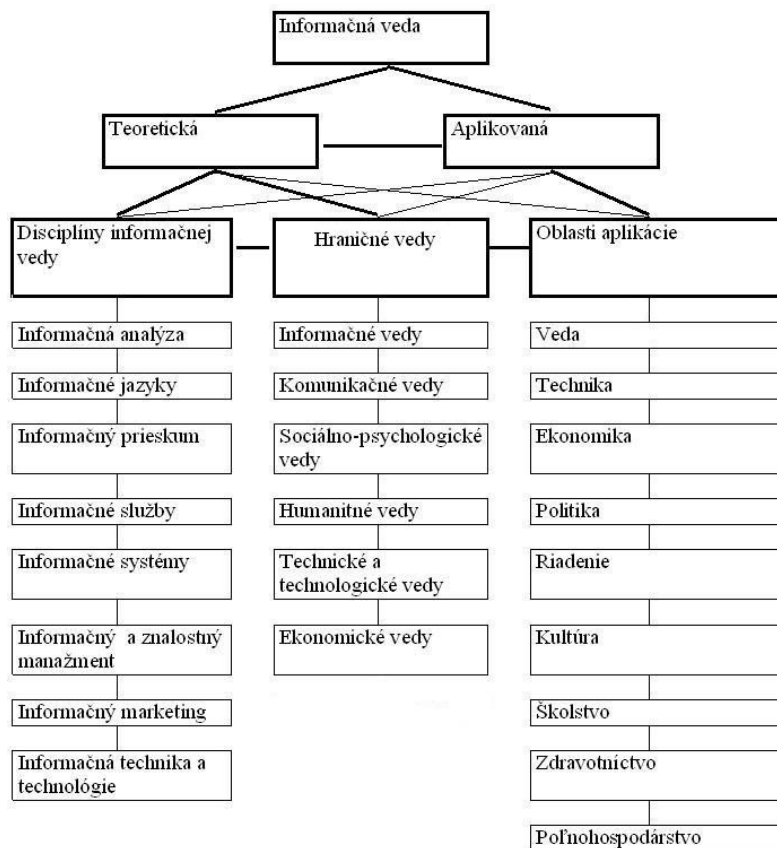
Obr. 1 Faktory vplývajúce na informačné prostredie

3 Hraničné vedné odbory v teóriovej štruktúre informačnej vedy

Štruktúrna celistvosť odboru, ktorá je obrazom jeho teoretickej a metodologickej úrovne, si vyžaduje určenie obsahovej a funkčnej jednoty, vzájomnej závislosti vzťahov a usporiadanie množiny teóriových, procesuálnych, kategóriových, systémových a i. prvkov. Teóriová štruktúra má v štruktúrnej celistvosti odboru východiskovú pozíciu, predstavuje systém teórií, z ktorých každá je autonómna, na druhej strane je súčasťou štruktúry vedného celku, v koncepcii vedného odboru plní konkrétne úlohy. Teóriová štruktúra informačnej vedy sa utvára integrovaním nielen teórií špeciálnych disciplín informačnej vedy, ale aj **hraničných vied** (viz obr. 2) a teórií vznikajúcich aplikáciou informačnej vedy v odvetviach spoločenskej praxe. Integrácia týchto troch subsystémov umožňuje vytvoriť systém poznania informačnej vedy, potrebný pre riešenie problémov teórie a praxe odboru. Takáto zložitá teóriová štruktúra odboru teda odráža potreby poznávania a zabezpečenia štruktúry informačných procesov v spoločnosti.

Väzby s hraničnými vedami vznikajú v procese integrácie a špecializácie poznania pri poznávaní a zabezpečení systémovej štruktúry informačných procesov v spoločnosti. Rozvoj špeciálnovedného poznania informačnej vedy je podmienený využívaním poznatkov z informačných vied, komunikačných vied, sociálno-psychologických vied, humanitných vied, technických, technologických a ekonomických vied, z nich najmä sociálnej komunikácie, kognitívnej vedy, lingvistiky, informatiky, počítačovej vedy, manažmentu a i. **Väzby s hraničnými vedami sú najrozvinutejšie pri teóriách špeciálnych disciplín**, ktoré tvoria jadro teóriovej štruktúry informačnej vedy. V súčasnosti nimi sú: informačná analýza, informačné jazyky, informačný prieskum, informačné služby, informačné systémy, informačný a znalostný manažment, informačný marketing.

Tieto disciplíny sa v súčasnosti rozvíjajú za výdatnej podpory hraničných vied, čo sa odráža aj v ich pojmovom aparáte. Poznanie hraničných vied **sa prelína aj celou oblasťou aplikovanej informačnej vedy**, ktorá aplikuje poznatky vzniknuté v teóriách špeciálnych disciplín do celej štruktúry informačných procesov v spoločnosti. Aplikčné oblasti informačnej vedy by sme mohli vymedziť z rôznych aspektov: odborového, odvetvového, podľa funkčnej alebo organizačnej štruktúry spoločenského systému. Tieto aplikčné oblasti sa prezentujú z dvoch hľadísk: 1. podľa informačných okruhov spoločnosti – masovokomunikačné prostriedky, hospodárske informácie, informácie v štátnej správe a samospráve, informácie vo vede a technike, in-

Obr. 2 Hraničné vedy v teóriovej štruktúre informačnej vedy

formácie v kultúre a umení, archívne informácie; 2. podľa jednotlivých typov informačných systémov.

Široká aplikácia informačnej vedy do všetkých spoločenských odvetví, rozsiahle interdisciplinárne väzby so sociálnymi, prírodnými i technickými vedami sú príčinou jej zatiaľ nie jednoznačného začlenenia do systému vied, a najmä do systému informačných vied. Najdiskutovanejšie sú **väzby na informatiku a počítačovú vedu** [Saracevic, 1999], kde problém spočíva najmä v rozlíšení informačného, technologického a sociálneho aspektu informačných procesov v spoločnosti. Situáciu komplikuje aj súčasný vývoj týchto vied, ktorý kladie dôraz na rozvoj ich interdisciplinárnych väzieb s humanitnými a sociálnymi vedami. A tak v rámci svojej aplikácie riešia celý rad otázok, o ktorých si myslíme, že sú doménou informačnej vedy.

Rovnako aktuálne sú v súčasnosti väzby na **komunikačné vedy**. Otázka väzieb na komunikačné vedy, to je predovšetkým problém identifikácie štruktúry informačno-komunikačných procesov. Ide totiž o dve stránky jedného procesu. Analýze týchto väzieb sa venovala odborná literatúra azda najviac [Ruben, 1992, Borgman, Rice, 1992]. O to viacej vystupuje tento problém v ére elektronickej komunikácie. Kto tu má väčšiu dominanciu: sociálne, informačné, komunikačné, technické alebo technologické odbory? A kde tu má miesto informačná veda?

Napokon sú v súčasnosti problematické väzby na **informačný a znalostný manažment**, ktorý sa rozvíja v rámci ekonomických vied a informačná veda sa ich pokúša transformovať pre svoje potreby. Problém ale spočíva v tom, že v ekonomických vedách v týchto disciplínach ide o manažovanie informačných a znalostných zdrojov, procesov a tokov, ktoré vznikajú na báze podnikových procesov v podmienkach informačných technológií, pre potreby riadenia, rozhodovania, získania strategickú informácie a obchodnej stratégie [Vodáček, 2002]. Súčasnú potrebu informačného zabezpečenia podnikov majú už málo spoločné s bývalými službami VTEI.

K identifikácii väzieb na informatiku, počítačovú vedu, komunikačné vedy, informačný a znalostný manažment by mohol prispieť výskum načrtnutých aspektov informačných procesov: informačného, technologického, manažérskeho, sociálneho, kognitívneho a humanitného.

Najväčšia pozornosť **výskumu intersdisciplinárnych väzieb informačnej vedy** sa venuje na vysokých školách a univerzitách pre potreby inovácie učebných programov. Problémami vzťahov informačnej vedy a humanitných, prírodných a technických vied sa napríklad zaoberala výročná konferencia Association for library and information science education v roku 1987 [Information, 1990]. Východiskom analýzy boli učebné programy amerických vysokých škôl a univerzít. Najväčšia pozornosť sa tu venovala vzťahom s komunikačnou vedou, počítačovou vedou a inžinierskymi disciplínami. Zaujímavým konštatovaním je, že aj ostatné odbory rozvíjajú v súčasnosti informačné prístupy s využitím nových technológií. V tomto sa treba zorientovať a zdôvodniť svoje miesto.

Z posledných zaujal komparatívny výskum uskutočnený v súvislosti s inováciou učebného programu na Škole informačných zdrojov a knižničnej vedy na Univerzite v Arizone [Coleman, 2002]. Pre návrh novej špecializácie Informačná architektúra a digitálne knižnice sa porovnávali oblasti poznania a atribúty knižničnej a informačnej vedy a počítačovej vedy. Ako hovorí autorka, podobnú analýzu je možné urobiť pri aplikácii do učebných programov aj iných odborov, ako napr. informačné systémy, lingvistiká, filozofia, sociológia atď.

4 Vplyv interdisciplinárnych väzieb na kategoriálny systém informačnej vedy

Mnohodimenzionálny predmet informačnej vedy a z toho vyplývajúce rozsiahle interdisciplinárne väzby zásadne **ovplyvňujú zložitý proces tvorby kategoriálneho systému** informačnej vedy. Odborná literatúra sa zameriava na diskusiu o celom rade aktuálnych pojmov informačnej vedy, absentuje tu však požiadavka riešiť tieto otázky v kontexte teoretického systému poznatkov informačnej vedy. Vedecká teória plní svoju funkciu vtedy, keď poznatky, ktoré obsahuje, sú vyjadrené vo forme pojmov a prostredníctvom systému abstraktných kategórií dávajú konkrétnu predstavu o podstate skúmaného javu, zákonitostiach jeho rozvoja a formách, ako sa prejavuje. V súčasnosti ojedinelým pokusom poukazujúcim na tieto problémy je štúdia Hjørlanda [2000], kde v súvislosti s načrtnutím základných problémov teórie a praxe knižničnej a informačnej vedy konštatuje, že medzi základné otázky fundamentálneho výskumu by malo patriť vymedzenie pojmov a rozpracovanie vzťahov medzi kategóriami.

Ojedinelé pokusy v minulosti o načrtnutie kategoriovej štruktúry odboru [Žatkuliak, 1978] sa nerozpracovali ďalej

z hľadiska metodológie vedy. Išlo tu len o zmapovanie pojmov, ktoré pokrývajú tematický rozsah odboru. Kategórie vedného odboru predstavujú najvšeobecnejšie základné pojmy, ktoré odrážajú najvšeobecnejšie a najpodstatnejšie vlastnosti, stránky, vzťahy javov skutočnosti a poznania v danom odbore, samy o sebe však netvorí teóriu, konkrétnu predstavu o podstate skúmaného javu môžu dať len vtedy, keď tvoria určitý systém, ktorý je logickou štruktúrou teórie vedného odboru.

Dnes nám musí ísť o vytvorenie kategoriálneho systému informačnej vedy, ktorý by odrážal mnohoúrovňovosť, viacrozmernosť, vzájomné pôsobenie informačno-komunikačných procesov v spoločnosti. Je potrebné vytvoriť taký systém väzieb kategórií informačnej vedy, ktorý by reprodukoval reálne vzťahy a podstatu informačných procesov. K tomu je potrebné stanoviť **východiskový princíp** pri tvorbe kategoriálneho systému, vydeliť **východiskovú, základnú kategóriu** informačnej vedy, ktorá by bola jeho **systémotvorným prvkom** [Čabrunová, 1984].

Budeme sa musieť vrátiť k minulosti započatej diskusii o základnej kategórii odboru, pretože tento problém patrí k základným vo vzťahu k predmetu a ostatným kľúčovým problémom teórie a metodológie informačnej vedy. Mám na mysli predovšetkým takých autorov ako Ranganathan, ktorý operoval s piatimi základnými kategóriami: osobnosť, hmota, energia, priestor a čas, alebo Graziano, ktorý všetky obsahové prvky informačnej vedy zoskupil do troch základných kategórií: hmota, energia a idea. Do prvej kategórie zaradil materiálne elementy: kniha, časopis, magnetická páska, prístroje atď., do druhej energetickej stavy rozličného druhu v rozličných systémoch a sústavách (fyzikálne, mechanické, elektromagnetické), ktoré umožňujú ich fungovanie, moduláciu a tým aj prenos informácií, a do tretej zaradil javy a procesy prebiehajúce vo vedomí človeka, ako procesy myslenia, interpretácie, vzniku atď. [Žatkuliak, 1987].

Kategoriálny systém vedného odboru pozostáva z **všeobecných alebo filozofických kategórií**, ktoré sa uplatňujú v celom univerze vedy, a **špeciálnych kategórií**, ktoré sú vlastné danému vednému odboru, určované vymedzeným predmetom skúmania. Obidva druhy kategórií existujú vo vzájomných súvislostiach a pôsobia podľa zákonov platných v teoretickom poznaní. Tieto vzťahy sa v kategoriálnom systéme informačnej vedy komplikujú **pôsobením hraničných vied**. Každá kategória kategoriálneho systému predstavuje subsystém vlastného súboru kategórií. Kategórie sú otvorené poznávaciemu procesu, obohacujú sa a modifikujú, menia sa ich vzťahy hierarchizácie, subordinácie, koordinácie atď. s rozvojom poznania teórie i praxe. Na základe štúdia vývoja a zmien kategoriálnej štruktúry môžeme identifikovať súčasný stav teoretického poznania v odbore ako aj predpovedať možné smery jeho ďalšieho vývoja. Nerozpracovanosť týchto štruktúr veľmi sťažuje vymedzenie špeciálnovedných pojmov voči pojmom hraničných vied a sťažuje terminologickú prácu vôbec.

Špeciálnovedné kategórie tvoria kategoriálne jadro vedného odboru. Osobitne náročné je vymedzenie špeciálnovedných pojmov voči informačným a komunikačným vedám. V našom prístupe vychádzame pri určení špeciálnovedných kategórií informačnej vedy zo systémového vymedzenia informačného procesu a informačného prostredia ako spoločenských procesov a javov. **Kategoriálne jadro informačnej vedy** by mohli tvoriť nasledujúce kategórie (usporiadané nie hierarchicky): **infor-**

mačný problém, metainformácia, človek, informačné správanie, informačné vedomie, informačný objekt, informačný zdroj, informačný fond, informačný jazyk, informačná pamäť, informačná komunikácia, informačný systém, informačný proces, informačný tok, informačný prieskum, informačná služba, informačné prostredie, informačná inštitúcia.

Zaujímavá a potrebná by bola analýza celého procesu kategoriálnej tvorby makrosystému informačnej vedy. Na začiatku tohto procesu stojí zásadný problém vymedzenia predmetu odboru, ktorý determinuje procesy teoretického a empirického poznávania, v ktorých sa tvoria pojmy a kategórie, formujúce kategoriálny systém odboru. V tvorivostných, integratívnych a verifikačných procesoch a v procesoch, v ktorých sa uplatňujú formatívne prvky odboru, sú pojmy a kategórie nástrojom tvorby hypotéz, koncepcií a teórií, ktoré sú obsahom formovania vedného systému informačnej vedy. Súčasný stav teórie informačnej vedy však neumožňuje takéto postupy. Väčšina známych osobností informačnej vedy veľmi kriticky hodnotí doterajší vývoj teórie informačnej vedy [Pettigrew, 2001]. Konštatujú, že máme nedostatok dobrých teórií. Informačná veda je považovaná za súbor praktických prostriedkov bez teoretického základu. Je ťažké menovať čo len jednu dobrú teóriu informačnej vedy a ešte ťažšie nájsť aspoň jednu, ktorá by bola rozpracovaná na takej úrovni, aby ju bolo možné dokázať. Väčšina publikovaných prác má pragmaticky charakter bez vedeckej analýzy a zovšeobecnenia, bez explikácie teoretických alebo metateoretických predpokladov.

Výskum kategórií, ujasňovanie pojmovej štruktúry informačnej vedy, pomôže zdokonaľiť jej metodologický aparát, úspešne riešiť úlohy teoretického výskumu. Umožní exaktne hodnotiť stav a perspektívy rozvoja ako teórie informačnej vedy, tak celého vedného odboru. Napokon treba zdôrazniť, že výskum kategoriálneho systému teórie informačnej vedy za využitia systémového prístupu umožní ju vybudovať ako organický, otvorený teoretický systém poznatkov, ktorý reprodukuje reálnu podstatu, štruktúru vnútorných väzieb a komponentov informačného procesu.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že proces informatizácie a univerzalizácie informačných metód a globalizácie informačných procesov prispel k ich skvalitneniu a súčasne umožnil lepšie ich poznať, identifikovať, skúmať. Možno hovoriť o kvalitatívne zrelšom objekte informačnej vedy. Zreteľne sa začínajú črtiť kategórie informačnej vedy, platné v celom spoločenskom prostredí, čo potvrdzuje nami vymedzenie predmetu a súčasne rozvoj transdisciplinárnych procesov v informačnom prostredí.

5 Problémy preberania a aplikácie pojmov hraničných vied

V predchádzajúcej kapitole sme zdôraznili, že pojmy a kategórie môžu dať konkrétnu predstavu o podstate daného javu len vtedy, keď tvoria určitý systém, ktorý je logickou štruktúrou teórie vedného odboru. Vychádzajúc z tohto **východiskom pri výbere pojmu z hraničných vied a jeho transformácie pre pojmový systém informačnej vedy** by mal byť jeho vzťah k predmetu informačnej vedy, k príslušnej kategórii v kategoriálnom systéme, jeho zaradenie do subsystému kategórií.

Vzhľadom na nie jednoznačné chápanie predmetu informačnej vedy a nerozpracovanosť kategoriálneho

systému je takýto exaktný prístup ťažko realizovateľný. Preberanie a aplikácia pojmov hraničných vied je teda zložitým procesom. Väčšinou dochádza k situáciám, kedy sa buď **automaticky preberajú pojmy**, bez toho, aby sa prihliadalo k predmetu informačnej vedy, alebo **sa pojmom dáva obsah objektu informačnej vedy** a neberie sa do úvahy ich obsah v hraničnej vede. Tieto problémy stavajú pred nás otázku pokiaľ siaha hranica interdisciplinárnosti alebo lepšie povedané, v čom spočíva obsah, teda vyjadrenie interdisciplinárnej väzby.

Takýto stav nám potvrdil uskutočnený terminologický výskum v rámci učebného procesu na Katedre knižničnej a informačnej vedy FF UK v roku 1999, cieľom ktorého bola analýza zastúpených špeciálnovedných termínov, termínov aplikovaných z hraničných vied a termínov z ostatných vedných odborov **v terminologickom slovníku Informačná výchova. Terminologický a výkladový slovník. Odbor knižničná a informačná veda** [1998]. Analýza ukázala nasledujúci pomer zastúpenia: špeciálnovedné termíny 51 %, aplikované termíny z hraničných vied 10 % a termíny z ostatných vedných odborov 39 %. Najväčším problémom analýzy bolo rozlíšenie medzi druhou a treťou skupinou. Aj ďalšie údaje sú zaujímavé z hľadiska súčasného profilu odboru. Z celkového počtu 1148 termínov bolo 725 zo spoločenských vied, teda 63,2 %. Na druhej strane 23 % termínov bolo z počítačovej vedy, ovšem tretina z týchto termínov sú spojené s Internetom a jeho službami.

Pri preberaní a aplikácii pojmov z hraničných vied hrajú významnú úlohu historické, kultúrne, gnozeologické bariéry a iné. Jedným z prejavov **historických bariér** je ako sa premieta do terminológie **vzťah informačnej vedy a knižničnej vedy**. Je potrebné z hľadiska ďalšieho vývoja teórie i terminológie odboru zásadne sa vysporiadať s touto otázkou. V tejto diskusii, ktorá trvá dlhé roky, na jednej strane stoja predstavitelia knižničnej a informačnej vedy, väčšinou pracovníci knižníc, ktorí argumentujú tým, že základy informačnej vedy boli položené na pôde knižnic a moderná knižnica aplikovala informačnú techniku a technológie, čo jej otvorilo cestu aj pre aplikáciu metód informačnej vedy. Reprezentantom tohto prístupu je v súčasnosti Hjørland [2000, s. 514], ktorý názvy knižničná veda / knižničné štúdiá, informačná veda / informačné štúdiá, dokumentácia / dokumentačné štúdiá / dokumentačná veda a ich kombinácie považuje za názvy toho istého odboru. Odbor, ktorý syntetizuje všetky tieto prístupy, navrhuje nazvať knižničné, dokumentačné a informačné štúdiá.

Na druhej strane sú predstavitelia informačnej vedy, ktorých reprezentuje Saracevic [1999, s. 1057], ktorý považuje knižničnú vedu a informačnú vedu za dva samostatné odbory s veľmi silnými interdisciplinárnymi väzbami. Rozdiely medzi týmito odbormi vidí v nasledujúcich oblastiach :

- okruh problémov, ktorým sa venujú, a spôsoby ako ich riešia,
- nastolenie teoretických otázok a spôsob ich zodpovedania a konceptualizácie,
- charakter a stupeň experimentovania a empirického výskumu a odvodené praktické znalosti a kompetencie,
- používané prostriedky a prístupy,
- charakter a rozsah existujúcich interdisciplinárnych vzťahov a ich odraz v rozvoji interdisciplinárnych prístupov.

Súčasná informačná veda a jej metódy je akceptovateľná v celom informačnom prostredí v spoločnosti [Buckland, 1999]. Pri aplikácii nástrojov teórie a metodológie vedy a rozvinutí teoretického výskumu má predpoklady vymedziť a obhájiť si všetky atribúty vedy. V načrtnutej teóriovej štruktúre informačnej vedy aplikačné oblasti sa tvoria jednak podľa informačných okruhov spoločnosti, jednak podľa typov informačných systémov. Z hľadiska tohto prístupu knižničná a informačná veda je aplikovanou oblasťou informačnej vedy. Na druhej strane plní významné úlohy v oblasti kultúry, výchovy a vzdelávania, čo si vyžaduje väzbu na humanitné a sociálne vedy.

Kultúrne a gnozeologické bariéry sa prejavujú predovšetkým pri preberaní a aplikácií pojmov z hraničných vied zo zahraničia. Väčšinou ide o nesprávne pochopenie obsahu a následne nepresné preloženie pojmu, čo mnohokrát súvisí so zaostávaním informačnej praxe u nás za vyspelými krajinami. Príčiny sú zložité. Predovšetkým to je do značnej miery izolovaný vývoj odboru do roku 1989, navyše pod ideologickými vplyvmi. Východisko je v prekladani základných monografií a terminologických slovníkov, ale aj v zapájaní sa do medzinárodnej spolupráce na projektoch zameraných na viacjazyčné terminologické služby [Jurčacková, 2002], ktoré sa snažia o prekonanie jazykových bariér a integráciu jazykových a kultúrnych aspektov.

Záver

Súčasný stav terminológie informačnej vedy je determinovaný stavom teórie informačnej vedy. Absentuje systematický historický, teoretický a metodologický výskum, v dôsledku čoho nemáme jasno v základných atribútoch informačnej vedy ako sú predmet, metódy, zákony, teóriový a kategoriálny systém. Terminologický výskum v odbore teda nemá pevné základy. Ďalším dôležitým momentom je rozvoj transdisciplinárnych procesov v informačnom prostredí, terminologický výskum je preto potrebné realizovať v kontexte s interdisciplinárnymi väzbami informačnej vedy.

Literatúra:

- BORGMAN, Ch. L., RICE, R. E. 1992. The convergence of information science and communication : a bibliometric analysis. *JASIS*, 1992, roč. 43, č. 6, s. 397-411.
- BUCKLAND, M. 1999. The landscape of information science : The American Society for Information Science at 62. *JASIS*, 1999, roč. 50, č. 11, s. 970-974.
- COLEMAN, A. 2002. The road ahead for education in digital libraries. *D-Lib Magazine*, 2002, roč. 8, č. 7/8, s. 1-14. Dostupný z WWW: <http://www.dlib.org/dlib/july02/coleman/07coleman.html>
- ČABRUNOVÁ, A. 1984. Teoretické a metodologické predpoklady ďalšieho rozvoja informatiky. In *INFOS'84 : Zborník zo 14. informatického seminára s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : ZSKl 1984, s.145-154.
- ČABRUNOVÁ, A. 2002. K formovaniu informačnej vedy ako vedy. In *Knižničná a informačná veda XIX : Zborník Filozofickej fakulty UK*. Bratislava : UK, s. 73-109.
- HJORLAND, B. 2000. Library and information science : practice, theory and philosophical basis. *Information Processing and Management*, 2000, roč. 36, s. 501-531.
- Information science : The interdisciplinary context*. 1990. New York : Neal-Schuman Publ., 1990. 184 s.

JURČACKOVÁ, Z. 2002. *Terminológia. Základné zásady, metódy a ich aplikácia*. Bratislava : CVTI SR, 2002. 72 s.

KLEIN, J. T. 2003. *Unity of knowledge and transdisciplinarity : contexts of definition, theory and the new discourse of problem solving*. Dostupný z WWW: <http://www.mines.edu/newdirections/eassay2.htm>

PETTIGREW, K. E., McKECHNIE, L. 2001. The use of theory in information science research. *Journal of American Society for Information science*, 2001, roč. 52, č. 1, s. 62-73.

RUBEN, B. D. 1992. The communication-information relationship in system-theoretic perspective. *JASIS*, 1992, roč. 43, č.1, s. 15-27.

SARACEVIC, T. 1999. Information science. *JASIS*, 1999, roč. 50, č. 12, s. 1051-1063.

STEPHEN, T., HARRISON, T. M. 2002. Intensive disciplinarity in electronic services for research and education. *The journal of electronic publishing*, 2002, roč. 8, č. 1, 12 s. Dostupný z WWW: <http://www.press.umich.edu/jep/08-01/stephen.html>

STEINEROVÁ, J. 2000. Základy filozofie človeka v knižničnej a informačnej vede. In *Knižničná a informačná veda na prahu informačnej spoločnosti*. Bratislava : STIMUL, 2000, s. 9-55.

VODAČEK, L. 2002. Information management : conceptions, tasks, applications. In *Knižničná a informačná veda XIX. Zborník FF UK*. Bratislava : UK, 2002, s. 147-159.

ŽATKULIAK, J. 1978. *Základy informatiky*. Bratislava : SPN, 1978. 277 s.